

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

Експертна дискусія

«Як відбудовувати міста після війни?»

18 травня 2022 року Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна провів дискусію на тему «Як відбудовувати міста після війни?». У ній взяли участь співзасновниця Урбан-500 у Києві, член Наглядової ради Асоціації регіональних досліджень Ольга Мрінська, PhD, Університет Кентукі, доцент Київської школи економіки (КШЕ) Володимир Вахітов, модерував захід виконавчий директор CASE Україна Дмитро Боярчук.

Публікуємо ключові тези дискусії, а також стислий переказ доповідей спікерів.

Основні тези

- Відбудова українських міст повинна базуватися на принципах центричності, стійкості і життєздатності та циркулярної економічної енергонезалежності.
- В Україні невеличка кількість продуктів переробки: загальний виробничий обсяг продукції в Україні (сталь, зерно, руди, олії, переробка) становить близько \$40 млрд торік, одна тайванська компанія тоді ж випустила продукції на \$57 млрд.
- Україна має виробляти те, що потрібно всьому світу, те, без чого світ не може існувати, тоді буде економічний інтерес в обороні та захисті нашої держави.
- Держава повинна ухвалювати рамкові закони, але менше регулювати бізнес.
- Держава – це комбінація органів влади різних рівнів і координація приватного сектору. Рішення потрібно приймати в інтересах громадськості, яка повинна інтегрувати ідеї та виявляти ініціативи.
- Процес відновлення передбачає довгострокову перспективу із залученням якомога більше ресурсів, зокрема територіальних громад. Потрібні різноманітність і різні ступені державного стимулювання.

Переказ дискусії (відео повної дискусії [за посиланням](#))

- На яких принципах повинна відбуватися потенційна відбудова міст?

Ольга Мрінська

Предмет нашої дискусії сьогодні – це довгострокова конструкція, думка про стійке майбутнє, про те, який вигляд повинні мати наші міста. **По-перше**, вони мають бути конкурентними відповідно до їхнього географічного розташування. **По-друге**, якість життя, міста, що життєво надихають. Тому тут важливі три основні принципи відбудови.

Перший принцип – **центричність**, що передбачає аспект інклюзії та участі. Прийнято Закон № 7282 щодо створення комплексних планів відбудови розвитку міст, населених пунктів. Важливо за всіх нових регуляторних пришвидшених процесів не забувати про основне – людей. Тому співучасть громадян у прийнятті рішень щодо відбудови міст має вагоме значення. Потрібно також залучати мешканців міст від самого початку. Це дуже важливо для того, щоб дати змогу людям, які зараз не перебувають в Україні, виявляти ініціативу.

Другий принцип – **стійкість і життєздатність**. Усі рішення, що стосуються розбудови житла, інфраструктури, мають враховувати небезпеку. У багатьох дискусіях ідеться про те, що Україна має стати мега Ізраїлем з погляду планування фізичних речей, фізичної інфраструктури та дохідності конфлікту. Питання екології, життєзабезпечення міста – речі, які внаслідок воєнних дій зараз повністю перебувають у жахливому стані. Тому коли йдеться про відбудову, маємо зважати не тільки на потребу розчистити завали, а й на речі, які треба будувати з нуля, які мають інтегрувати кліматичні, енергетичні та інші умови.

Третій принцип – **циркулярна економічна енергонезалежність**. Енергонезалежність – основний принцип існування України з погляду і безпеки, і розвитку нашої економіки та конкурентності. Циркулярність економіки передбачає залучення в мережі виробництва послуг і продуктів тих речей, які раніше відкидали та не брали до уваги.

- Що саме потрібно оновлювати, які підприємства, галузі? Можливо, варто думати про зміну економічної географії?

Володимир Вахітов

Як ви гадаєте, чому Сполучені Штати Америки настільки нервують щодо можливого захоплення Тайваню Китаєм? Може, ви знаєте, що на Тайвані розташовано компанію Taiwan «Semiconductor Manufacturing Company», що випускає найбільшу кількість напівпровідників у світі і є фактично монополістом у постачанні найважливіших компонентів для всіх електронних девайсів. Тому якщо щось станеться, то повсюдно почнеться економічна проблема. Тайвань економічно потрібний усьому західному світу, тому світ його захищатиме.

Що виробляє Україна? Якщо подивитися за секторами, то ми виробляємо дуже багато сталі, заліза та зерна. Плюс у нас є невеличка кількість продуктів переробки. Загальний обсяг виробленої в Україні продукції (сталь, зерно, руди, олії) становить приблизно \$40 млрд. Тайванська ж компанія торік випустила продукції на \$57 млрд, лише одна компанія! Тепер подивимося з погляду логістики, що дорожче: тонна зерна чи тонна мікросхем?

Розглянемо частку продукції України у споживанні різних країн. Так, найбільше сталі ми постачаємо до Італії, 11% італійського імпорту сталі надходить з України. Якщо подивитися на зерно, то найбільше йде в країни Південної Африки, Близького Сходу, але ці країни занадто слабкі, щоб захищати Україну. Нам треба виробляти компоненти, які потрібні компаніям на Заході. Наприклад, у нас є якась компанія, яка виробляє електронні компоненти для автомобілів BMW, Audi, Mercedes, припустимо, вона розташована десь у Європі. Якби частка цієї компанії для європейських працівників була досить високою, то не Зеленський телефонував би до Шольца, а саме президент компанії BMW на другий день подзвонив би в німецький парламент і сказав: що тут відбувається, якщо в Україні буде війна, то у нас зупиниться виробництво.

У нас є кілька речей, якими ми можемо пишатися меншою мірою. Наприклад, електронні компоненти для автомобілів, аудіокомпоненти, елементи освітлення. Так, компанія «Фільмотехнік» випускає екрани та спеціальне обладнання для кінематографії в Голлівуді. Однак це не становить вагомий частки виробництва, щоб Голлівуд не міг обійтися без нас. Тобто Україна має випускати продукцію, конче потрібну в західних країнах. Тоді з погляду обороноздатності країнам буде вигідно нас захищати.

У світі часто відбуваються анексії або конфлікти між країнами, але великі країни не завжди втручаються. Згадаймо конфлікт між Іраком і Кувейтом 1990 року. Тоді Сполучені Штати Америки втрутилися, бо Кувейт фактично був під їхнім прапором, здійснювалася торгівля через Перську затоку, і окупація Іраком Кувейту дуже сильно впливала на економічну міць США. Проте там, де ситуація не торкається економічних інтересів великих країн, на неї не звертають великої уваги.

В Україні також випускали неон для мікросхем. Цікаво, що більшу його частину виробляли в Росії, потім обробляли на заводах у Маріуполі та Одесі. Зараз величезну частку неону, який використовують для виробництва напівпровідників, втрачено. Проте це виробництво існувало не тому, що воно унікальне, а тому, що це було дешево. Країни просто перейдуть на інших постачальників.

2007 року в Київській школі економіки экс-президент Леонід Кучма скаржився, що коли він пропонував лідерам західних держав випускати літаки, вони відповідали: хіба що крило. Його дуже обурювало, що нам пропонували місце у міжнародному розподілі праці з вкрай малою часткою. Якби тоді Україна справді випускала крила для літаків, то можливо Франція сьогодні була б зацікавлена в тому, щоб надіслати зброю до України набагато швидше, ніж зараз. Тобто коли ми думаємо про те, що випускати, то з економічного погляду ми маємо випускати те, що якнайбільше вбудовується у вартість, що є ключовим компонентом для ланцюжків вартості у розвинених країнах. Навіть якщо це якийсь маленький компонент, проте конче потрібний, дорогий і важкозамінний.

Доки Росія становить загрозу для України, доки російська артилерія може обстрілювати Харків, Маріуполь, частину Донецької та Луганської областей, з часом промисловість України буде просуватися на захід на Правобережну частину. Збільшиться роль напрямку Дніпро–Запоріжжя–Рівне, розташованого прямо на трасі Київ–Чоп. Евакуаційні шляхи показали, що в нас є Вінниця–Хмельницький–Тернопіль і далі на західний кордон до Румунії. Згодом промисловість буде просуватися саме туди. Раніше промисловість була заснована здебільшого на сході України, бо там були руди, поклади чорноземів, вода для гідроелектростанцій. Зараз це все зруйновано і є шанс збудувати щось нове. Воно не обов'язково має бути настільки сильно прив'язане до місця корисних копалин. Деякі речі можна буде завозити, виробляти і переробляти на місці.

Україна також провідний виробник соняшникової олії у світі. Відомо, що соняшник дає досить багато врожаю, але виснажує землі. Тому варто подумати, чи справді ми хочемо вирощувати його, чи щось інше, більш дороге. Можливо, вишневий сік, він набагато дорожчий, ніж соняшникова олія, та має великий попит. Для цього потрібно увідповіднити захист приватної власності, удосконалити і продумати податкову політику. Тобто всі речі, про які говорять реформатори вже 30 років, мають бути втілені ще до того, як ми почнемо будувати.

- Як стимулювати у технологіях перехідний процес відбудови міст?

Ольга Мрінська

Я говоритиму про місто як організм структури, а не суто з економічного погляду. За останні сім-вісім років Україна зробила великий прорив у деяких сферах інновації. Перше – це діджиталізація, всі рішення пов'язані з абсолютно феноменальною реформою у сфері державних закупівель. Пізніше вона також торкнулася інших сфер, наприклад, міста, об'єднані громади економлять купу ресурсів, маючи набагато ширший доступ до компаній та

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

індивідів, які можуть поставляти послуги і товари. Інновації не треба розглядати з погляду лише чіпів, тобто інновація може бути також у процесах і в інших речах.

Європейський Союз готовий надати Україні €9 млрд на безоплатній основі. Багато фінансових інститутів – МВФ, Світовий банк, ЄБРР, Європейський інвестиційний банк, фінансові інституції, які мають певну традицію роботи з муніципалітетами, створили спеціальні фонди.

ЄБРР розробив велику програму «Зелені міста». В Україні є п'ять чи шість таких міст, з-поміж яких, на жаль, Маріуполь – одне з найпрогресивніших міст з найбільш високим ступенем реалізації проектів в інфраструктурі та відбудові житла. Багато напрямів, такі як державний, транспорт, водне господарство, поводження з відходами, якість житла, були ще до бойових дій.

Такі міста, як Бородянка, Чернігів, які тотально зруйновано, потрібно будувати практично з нуля, а це означає, що ми можемо інтегрувати нові принципи. У нас будуть фінансові ресурси, які ми внутрішньо монополізуємо або їх нададуть зовнішні актори.

Нам треба бути сміливими. Якщо говорити про децентралізовані речі, пов'язані із сонячною енергетикою або іншими видами, ми можемо будувати цілі урбанізовані системи. З погляду можливості інноваційних проривів нам треба дивитися на законодавство, пов'язане з використанням нових технологій, ноу-хау. Воно не дуже дружнє через складний процес отримання дозволів, але його можна спростити.

З іншого боку, ми маємо дуже багато інновацій у цій сфері. Наприклад, ЄБРР фінансує цілу програму кліматичних ваучерів, де задіяно компанії, які мають якісь проривні технології у сфері поводження з відходами або нових енергетичних рішень. Виробництво жалюзей із сонячних батарей, які є українським стартапом, тепер реалізують на глобальному рівні. Потрібно максимально спростити регуляторну, законодавчу базу, базу прийняття судових рішень для імпорту найкращих технологій.

Зараз підприємства переміщаються зі сходу в центр і на захід, деякі з них навіть за межі України. Ця релокація може стати вибухом нових ідей, інноваційних рішень. Наше руйнування має дати нам силу для того, щоб ми досить творчо підійшли і були сміливими в наших рішеннях і фізичних інновацій, і процесуальних та адміністративних питань.

- Хто повинен це реалізовувати? Ми маємо сподіватися на державу чи повинні розуміти, що це ляже на плечі громадянського суспільства?

Володимир Вахітов

Коли ми кажемо, хто повинен створювати законодавче поле, то це все ж таки держава. Мають бути рамкові закони, які дозволять прийняти стандарти, умови та визначити всі необхідні речі. З іншого боку, ми кажемо також про приватну ініціативу.

Україна наприкінці лютого підключилася до європейської електричної системи. Тепер ми можемо продавати надлишки електроенергії, але для цього потрібно розчистити регуляторне поле всередині країни.

Торік в Україні майже не працювала половина реакторів в агропромисловості. Це було в інтересах однієї політичної чи економічної сили. Тому повинно бути державно-приватне партнерство. Тобто держава має забезпечувати загальну рамку без перешкоди для бізнесу.

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

Ольга Мрінська

Питання хто «ми» не таке однозначне. Що таке держава? Держава – це комбінація органів влади різних рівнів. Є центральний рівень – Верховна Рада, Кабінет Міністрів, а також сотні місцевих органів влади, які за останні три-чотири роки стали абсолютно іншими. Після реформи децентралізації в країні відбувся процес злиття територіальних громад, приєднання до міст. У нас виникло декілька сотень абсолютно самодостатніх територіальних одиниць, які точно знають, що їм потрібно.

Наш політичний ландшафт досить складний, але є також багато урбаністичних активістів, які пройшли в Київську міську раду, критична маса, до Верховної Ради (Ганна Бондар, Дмитро Гурін). «Ми» – це ті люди, які голосують за закони, люди, які в міністерствах, але також це громади, місцеві ради, які беруть безпосередню участь.

У нас є приклади, коли дуже успішно було створено редизайн міського простору з урахуванням принципів інклюзії. Озеленення міста, враховуючи кліматичні проблеми, типи дерев, підстили – сотні реалізованих проєктів. Тому якщо говорити про довгострокове бачення, то це саме комбінація всіх акторів, зокрема місцеве самоврядування, де всі ми можемо брати участь як виборні люди або як зацікавлені й активні співучасники цього процесу.

- Як нам перейти до інших принципів містобудування? Коли почнеться відбудова, то чи не вилізуть на перший план колишні проблеми, і інтереси загальнозабудовників задавлять бажання зробити щось нове, екологічне і комфортне для людей?

Володимир Вахитов

Дуже важливе у цьому питанні – ослаблення регуляторів. Президент Регіонального центру європейської асоціації, їдучи трасою в Бориспіль, висловив своє враження щодо неефективності забудови Києва – занадто високі будинки. Коли таке відбувається, це означає, що важко отримати дозвіл на ділянку. Якщо люди вже отримали дозвіл, то будують там 30–40-поверхові будинки. Так не має бути.

Коли ми кажемо «ми», то маємо на увазі громаду, права місцевих жителів, демократію. Ми маємо розуміти, за що голосуємо, яких людей приводимо до місцевих рад. Площу ділянки зараз справді обмежують, тому у нас з'являються такі монстри, як у Києві на Подолі, або в Одесі на набережній, або як у будь-якому великому українському місті в центрі. Тому що є величезні обмеження, непрозорість щодо виділення земельних ділянок, немає аукціонів і зрозумілого відкритого генерального плану забудови міст. Це мають бути відкриті документи. Замість цього міста приймають територіальні норми, які забудовники придумують без контролю громадськості. Саме громади мають цей аспект контролювати, інакше непрозорість призведе до неефективності.

Ольга Мрінська

Щодо того, як перейти від міста, яке належить забудовникам, до міста, яке належить громадянам. Проблема в інструментарії, у відсутності прозорості. Як тільки буде політична воля на рівні міста, держави, коли містобудування перестане бути корупційним видом діяльності, тоді відбудеться перехід.

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

Інше питання, з яким стикається не тільки Україна, а й багато інших країн, це досить короткий життєвий цикл забудовників. Є багато прикладів, коли спорудження житла або розбудова інфраструктури – це перший крок, далі йде обслуговування, еволюційний процес інтеграції цих об'єктів життя громади. Компанії, які будують, можуть отримати контракти на обслуговування та інші суміжні послуги. Якщо забудовник просто прийшов і збудував, продав і пішов далі, то він не має жодних ціннісних якорів, які б прив'язували його до певної території. Ці правила можуть створити лише міські органи влади. Перехід від акулячого рентного ставлення до людиноцентричної моделі потребує максимальної прозорості..

- Як узгодити бажання дотримуватися основних принципів з потребою відбудувати будинки швидко? Які механізми існують в Україні для забезпечення дотримання довгострокових пріоритетів та як уникнути створення stranded assets під час відбудови інфраструктури?

Ольга Мрінська

Це модель, що існувала в інших місцях, які постраждали від катастрофічних природних явищ. Масштаб нашої війни важко зіставити, проте можливо дотримуватися підходу, коли ми робимо короткострокові речі, пов'язані з найнижчим рівнем піраміди Маслоу (безпека, житло, дах над головою, їжа, вода), водночас плануючи речі відповідно до стандартів і принципів інклюзії, людиноцентричності та енергоефективності.

Коли ми говоримо про відбудову зараз – це мають бути матеріали, які потім легко зробити recycling. Звичайно, якщо треба відновити воду за три місяці, неможливо інтегрувати smart metering або питання, пов'язані з індикаторами, які контролюють на відстані (використання дронів для нагляду за ділянками водопостачання). Ці речі повинні мати в собі кубики Lego, які можемо використовувати для довгострокових рішень.

- Відновлення міст з нуля – це велика потенційна можливість зробити щось принципово нове?

Володимир Вахитов

Велика Британія увійшла у Другу світову війну 1939 року, а 1942 року, коли вже були досить великі руйнування, було створено Міністерство відновлення, щоб консервувати та спрямовувати зусилля саме на відродженні британських міст. Упродовж 1942–1944 років з'явилося 1500 місцевих планів відновлення міст. Це були локальні ініціативи архітекторів або відділу планування міста при міській адміністрації. Деякі із цих ідей Міністерство сприймало, деякі ні. Процес відновлення в Британії досі триває, до 1979 року вони тільки розробляли грандплан. Тому потрібно залучати якомога більше ресурсів, зокрема територіальних громад, для того, щоб відновлювати їхні міста.

- Як створити можливість для освіти українських спеціалістів з регіонального та міського планування, яку роль має відігравати держава зараз і в перспективі?

Ольга Мрінська

Зараз є пропозиція онлайн-курсів, онлайн-лекцій, які можуть бути цікавими людям з різних країн. Можливо, потрібно запровадити певний ступінь лібералізації щодо заміщення наявних віртуальних курсів на рівну кількість кредитів, щоб студенти-слухачі могли отримати

найбільш сучасні знання в такій сфері, і це буде нараховуватися в процесі освіти в університеті.

У цій сфері повинно бути навчання впродовж усього життя, потрібне континуальне відстеження нових технологій. Нинішню діджиталізацію можна використати як можливість, а не як загрозу. Щодо регулювання цього питання, то держава повинна це відпустити, а університети мають створити можливості для гібридного виду навчання.

Володимир Вахітов

Міністерство освіти і науки наразі намагається зберегти все як було. Зараз же шанс будувати щось нове. Того, що було, вже не буде, люди поїхали, не всі повернуться. Питання в тому, що саме має виробляти система освіти і яким чином ми маємо дивитися в майбутнє, яким чином це все регулювати. Нині система освіти занадто зарегульована, величезна купа документів, університетів майже немає, гнучкого підходу немає. Дуже важкі рамки стримують розвиток маленьких програм з перенавчання тих спеціальностей, які зараз потрібні. Саме такі речі потрібно відпускати тому, що це регулювання не йде на користь нікому.

- Відбудова зруйнованих міст суттєво залежить від безпекової визначеності, куди переносити оборонні високотехнологічні підприємства, де будувати житлові квартали, адже перенесення великої кількості людей потребує фундаментальних державних рішень і участі в процесі?

Ольга Мрінська

У поняття «індустріалізація» входить три поняття: деіндустріалізація – коли все перетворюється на інші види діяльності; реіндустріалізація – коли ти робиш абгрейт; неоіндустріалізація – коли на території впроваджують абсолютно нові види промислового виробництва. У забудові міст запропоновано варіанти, це три подібні сценарії.

Є міста, які напевно не потрібно відбудовувати. Запропоновано концепцію щодо поділу України на три зони: фронтова червона зона, там де відбудова мінімальна для знешкодження небезпеки; жовта зона – відбудова критично важливих речей, достатня кількість бомбосховищ; зелена – де рівень безпеки найвищий, там, де необхідна розбудова.

Що стосується промисловості надання послуг і самого міста, повинна бути більша різноманітність, мають бути різні ступені державного стимулювання. У червоній зоні – це тільки держава, у жовтій – держава і бізнес, зелена зона – це повністю анексія і держави, і громадського, і приватного секторів. Тут немає жодного конфлікту в баченні. Треба чітко розуміти, що на цей момент простір України потрібно зонувати не за історичними регіонами, а за рівнем безпеки в державі.

Володимир Вахітов

Ми не до кінця розуміємо глибину падіння економіки. Грошей у будь-якому разі буде замало, якщо не буде стимулу працювати, то не буде доходу і звідки цей базовий дохід брати. Треба перестати сподіватися на те, що держава щось зробить. Держава як венчурний капіталіст, як підприємство, яке купує нові технології, завжди показувала найгірші продукти. Держава не може сама придумати, що саме робити, бо держава не є спеціалістом – це люди, які мають досить обмежений ресурс.

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

Така держава, як Україна, – це дуже складна система для керування, тому думати про те, що держава забезпечить, держава надасть, держава завозитиме якісь технології – це мінімум дуже наївно. Держава у міжнародних відносинах – це договір про співробітництво, і держава втручається як арбітр, як загальна сила, яка підтримує інформаційними ресурсами. Мені дуже подобається проект CASE «Ціна держави», ми стільки всього маємо накладати на державу, що держава стає занадто дорогою. Зараз ідея полягає в тому, щоб саме бізнес генерував більше грошей, бо в державі однак грошей немає. Тому роль держави потрібно зменшувати всюди, де це можливо.